

Февруари-Март
2015 г.

Външна оценка на въздействието на проект
„Всеки ученик може да бъде отличник“,
изпълняван от Център за междуетнически
диалог и толерантност „Амалипе“ и
финансиран от Фондация Тръст за социална
алтернатива

От „ПРОКСИМА КОНСУЛТ“ ЕООД
в партньорство с „ГЛОБАЛ
МЕТРИКС“ ООД

Резюме

Цели и обхват на оценката

Настоящата оценка измерва въздействието от изпълнението на проекта „Всеки ученик може да бъде отличник“, изпълняван от **Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“ (център „Амалипе“)**. Център „Амалипе“ е партньор и грантополучател на Фондация „Америка за България“, а в последствие и на Фондация „Тръст за социална алтернатива“ (ТСА), от основаването му. Проектът, обект на оценка е продължение на друг проект на Център „Амалипе“, изпълняван в над 200 училища в периода 2010 – 2013 г.

Техническото задание на ТСА, Възложител на настоящата оценка поставя и основните цели, а именно да се даде отговор на два основни въпроса:

- Допринася ли прилаганият от Център „Амалипе“ модел за намаляване на отпадането от училищата, намаляване на отсъствията и повишаване на резултатите на учениците в училищата, където се прилага; има ли съществена разлика между подкрепяните от проекта училища и училищата, които не участват (за еднакъв период от време)?
- Може ли този модел, така както се прилага в момента да бъде мултиплициран в повече училища, като се запази качеството на изпълнение и при какви условия?

Оценката на въздействието на проекта на Център „Амалипе“ дава отговор на тези въпроси като се тестват хипотези и се анализират постигнатите спрямо очакваните резултати от изпълнение на проекта.

Резултатите от оценката са предназначени за Възложителя – Тръст за социална алтернатива, както и за следните заинтересовани страни:

- Бордът на директорите на ТСА
- Бордът на директорите на Фондация „Америка за България“
- Център „Амалипе“
- Министерство на образованието и науката

Описание на модела

Проект **„Всяко дете може да бъде отличник“ на Център „Амалипе“** е насочен към превенция на отпадането от училище на ромските деца в задължителна за обучение възраст. Проектът е финансиран от Фондация **„Тръст за социална алтернатива“ за периода 2013-2015 г.** Проектните дейности са насочени също така към повишаване на редовното посещение на училище, повишаване на ниския успех на ромските ученици, увеличаване на процента ромски деца, продължаващи своето образование в средни училища (гимназии) и завършващи средно образование, и насърчаване на участието на ромски родители в училищния живот и в училищните структури на управление. Проектът надгражда богатия опит на Център „Амалипе“ по въвеждане на СИП **„Фолклор на етносите – ромски фолклор“** и **„Програмата за намаляване отпадането на**

ромските деца от училище“, изпълнявана в рамките на 3 години в над 200 училища от цяла България. **Важно уточнение е, че проектът работи в училища, които са начални или основни, а делът на средните училища е значително по-малък и там интервенциите са основно насочени към ученици от 1 до 8 клас.**

Убеждението на Център „Амалипе“ е, че всеки ученик е добър в нещо. Затова всички – родители и учители трябва да помогнат на всеки да открие в какво е добър и как да бъде отличник в своята област, като доразвие знанията и уменията си.

Проектът е насочен към постигането на следните **основни цели:**

- Намаляване на броя на учениците преждевременно отпадащи от училище;
- Подобряване на посещаемостта на ромските ученици в училище;
- Увеличаване на броя на ромските ученици, които продължават в гимназии и завършват средно образование;

Дейностите, изпълнявани по проекта са:

- Предоставяне на методическа помощ и педагогически инструменти за работа в мултикултурна среда, включително, с ромските деца и родители;
- Методическа помощ за работа с деца, застрашени от отпадане и за изпълнение на училищната стратегия за превенция на отпадането;
- Овластяване на ромските родители и включването им в училищния живот;
- Обмен на опит и добри практики между училищата в проекта;
- Предоставяне на малки грантове в подкрепа на екипната работа между училищата;
- Подкрепа за реализиране на училищни проекти по съществуващи програми (ЦОИДУЕМ)
- Възможности за съвместна работа с Центрове за развитие на общността (където съществуват).

Основните **елементи на модела са:**

1. Работа с ученици

- Подкрепа на активен ученически парламент;
- Провеждане на кампании за продължаващо образование, съвместно с младежките клубове, създадени по проект „Младежта е толерантна“;
- СИП „Фолклор на етносите – Ромски фолклор“;
- Ученици-наставници в подкрепа на своите връстници;
- Подкрепа на учениците, застрашени от отпадане;
- Извънкласни и извънучилищни инициативи за повишаване на интереса и активността в училища (напр. Зелени училища, Детски ромски фестивал „Отворено сърце“, т.н.).

2. Работа с родители

- Повишаване на капацитета на родителските клубове;
- Обучения за председателите на родителските клубове;
- „Родители обучават родители” – обучения по места, проведени от ръководителите на родителски клубове;
- Включване на родителите в училищните дейности.

3. Работа с директори и учители

- Повишаване капацитета на учители чрез модела „Учене чрез обмяна на опит”;
- Обмяна на добри практики за работа с ромските деца за директорите и учителите;
- Организиране на общински конференции и национална конференция за споделяне на добри практики;
- Обучение на учители по СИП „Фолклор на етносите – Ромски фолклор”.

С проекта се цели системна промяна и осезателно подобрене в качеството на образование на ромските деца. За да се гарантира институционализирането и устойчивостта на този модел се организират застъпническа кампания и кампания за информирание на обществеността. Повече информация за проекта може да бъде намерена на: www.romaeducation.com

Методология

За изпълнение целите и задачите на оценката, посочени от Възложителя, бяха реализирани количествени и качествени проучвания за събиране на информация за анализ по ключови макроиндикатори, зададени от Възложителя и беше събрана документална и статистическа информация, достъпна от НСИ.

Количествените и качествените изследвания бяха проведени сред родители в училищата, ученици, учители и директори. За да бъде направено сравнение между участвалите в проекта и останалите училища бяха изготвени две независими извадки – **основна** и **контролна**. Първата извадка – **основна**, включи участвалите в проекта училища. Тя беше формирана на случаен принцип, така че да гарантира представителност за цялата съвкупност от училища, участвали в проекта. Втората извадка – **контролна**, беше със сходна структура, направена от училища, които не са участвали в проекта. За да бъдат двете извадки „огледални“ бяха използвана комбинация от ключови показатели на образователната система и основни демографски показатели.

Резултати от оценката

Въз основа на събраната и анализирана информация от основната и контролна извадка в трите целеви групи – учители, ученици и родители, можем да направим извод, че резултатите и постиженията на проекта „Всеки ученик може да бъде отличник“ съответстват на поставените цели и създават работещ модел, който променя цялостната училищна среда, допринася за намаляване на отпадащите от училище и променя нагласите на основните заинтересовани страни, които имат пряко влияние и отношение към процеса на образование и обучение на децата, а именно – учителите и родителите. Промяната на нагласите и ефектите от въздействието в много грубо статистическо обобщение се движат между 5% и 10% от целевите групи.

Основни резултати от оценката:

- ⇒ **Превенция на отпадането.** Статистически данни¹, с които екипът на Оценителя разполага, показват съществена промяна в дела на отпадащите ученици в *обхватите от проекта училища*. Промяната в дела на отпадащите в основната и контролната извадка е в различна посока и промените са реализирани на фона на минимална промяна в национален план в периода 2008-2013 г. **Делът на отпадащите (I – VIII клас) намалява – с 0.9 процентни пункта при основната извадка и се увеличава с 6 процентни пункта при контролната група** за ученици 1- 8 клас. Средно за страната за същия период отпадането намалява с 0.3 процентни пункта. За средния курс на обучение (IX – XII) клас, **намалението** в дела на отпадащи в основната група е 0.27% процентни пункта, за разлика от **4.88% увеличение** в контролната група и при национален процент на намаление от 0.14%.

Таблица 1²

Година	Напуснали I - VIII клас			Общо напуснали IX-XII клас			Общо напуснали 1-12 клас		
	основна извадка	контрол на извадка	средно за страната	Основна извадка	контрол на извадка	средно за страната	Основна извадка	контрол на извадка	средно за страната
2008/2009	4,5%	8,3%	2,74%	4,4%	9,1%	1,97%	4,5%	9%	2,45%
2009/2010	4,4%	8,5%	2,78%	3,9%	8,7%	2,02%	4,3%	9%	2,46%
2010/2011	4,1%	9,2%	2,65%	4,6%	8,9%	2,13%	4,2%	9%	2,40%
2011/2012	4,0%	10,0%	2,62%	6,5%	9,4%	2,10%	4,3%	10%	2,43%
2012/2013	3,6%	14,2%	2,48%	4,1%	14,0%	2,09%	3,6%	14%	2,34%
Промяна	-0,9%	6,0%	-0,26%	-0,27%	4,88%	0,14%	-0,87%	5,47%	-0,12%

¹ Достъпните статистически данни покриват само част от предварителните индикатори, които екипът на проекта беше планирал да включи в обхвата на оценката. Това са данните, които се следят и поддържат от НСИ и които ни бяха предоставени за целите на анализа. Екипът на оценката не успя да получи данните, които са достъпни само в МОН и РИО – среден брой отсъствия, среден успех и резултати от външното оценяване.

² Трябва да се има предвид, че училищата влизат в програмата по различно време

Малка част от включените в проекта училища са гимназии (около 15%). В гимназиалните класове също е налице лек спад, но той не е последователен (например през 2011-2012 г. има покачване на отпадащите, което се дължи на факта, че много от гимназиите влизат в проекта едва през 2011 и 2012 г. и дори след това (4 бр. през 2011 и 10 бр. през 2012 г., 5 бр. през 2013 г.). Поради по-късното включване в проекта на много гимназии, можем да отбележим, че за краткото време, в което те са в проекта, също са регистрирали добри резултати. Като цяло обаче, както поради по-ранното включване на начални и основни училища, така и поради спецификите на интервенциите и полесната работа с учениците в ранна възраст, можем да обобщим, че проектът до момента влияе в най-голяма степен на началния и прогимназиален курс на обучение. В по-горните класове все още няма устойчиви резултати и е необходимо по-продължителна работа (в три четвърти от гимназиите работата е започнала едва през последните 2-3 години). Със сигурност обаче ролята на проекта е била в превенцията и предотвратяване на отпадането за голяма част от рисковите деца. Това е позволило основната извадка да се придържа към стойности от 4% за целия анализиран период.

Таблица 2

Година	Напуснали I - IV клас			Общо напуснали V - VIII клас		
	основна извадка	контролна извадка	средно за страната	Основна извадка	контролна извадка	средно за страната
2008/2009	3,9%	6,6%	2,28%	5,2%	9,8%	3,37%
2009/2010	3,6%	7,2%	2,19%	5,3%	9,7%	3,18%
2010/2011	3,9%	7,5%	2,25%	4,4%	10,9%	3,05%
2011/2012	3,5%	9,0%	2,08%	4,6%	11,0%	2,94%
2012/2013	3,2%	10,9%	2,09%	4,0%	17,2%	3,02%
Разлика	-0,70%	4,25%	-0,20%	-1,24%	7,43%	-0,35%

Най-значима е промяната при учениците между 5 и 8 клас, като спадът на напусналите от училище в основната извадка за периода на изпълнение на проекта е по-голям от средния спад на напусналите училище. Разликите са статистически значими и за двете образователни нива (1-4 клас и 5-8 клас) и показват по-голям темп на спад в отпадащите ученици в основната извадка в сравнение със средното за страната.

Поради липса на интервенции в контролната извадка делът на напусналите постъпателно се увеличава, като за период от пет години увеличението е с над четири процентни пункта. Тези данни ни дават основание да смятаме, че ако не беше интервенирано в училищата, в които се изпълнява проектът на Център "Амалипе", темпът и посоката на промяна щяха да бъдат сходни с тези в контролната извадка.

В изходния етап контролната извадка има по-високи стойности на отпадащи ученици. Това показва, че в училища, които се намират в по-тежка ситуация от ситуацията в училищата, в които работи

проектът, поради липса на интервенции, делът на напусналите чувствително се увеличава и се получава ефектът на доминото – отпадането се приема като норма и делът на отпадащите нараства. В същото време, в основната извадка, благодарение на дейностите по проекта, спада делът на напусналите училище, при това целенасочените усилия срещу отпадането водят до това да се променят нагласите и да се задържа, дори забавя, процесът на отпадане.

⇒ **Влияние на продължителността на интервенциите.** Продължителността на интервенциите оказва влияние върху дела на отпадане, макар и тази зависимост да не е валидна за всички класове и години. В училищата, които са стартирали през 2009 година или преди това, разликата в дела на отпадащите в края на периода (2012/2013) спрямо началото (2008/2009) е много по-голям, отколкото разликата в дела на отпадащите в училищата, които са стартирали по-късно. В училищата от контролната извадка за същия период дела на напусналите се увеличава.

Таблица 3. Напуснали от училище ученици, за учебната 2012/2013 година

Година, в която училището се включва в програмата	Напуснали I - IV клас 2012/2013 г.	Напуснали V - VIII клас 2012/2013 г.	Напуснали IX - XII клас 2012/2013 г.	Общо напуснали I - XII клас 2012/2013 г.
преди 2009	1,8%	4,9%	0,7%	3,0%
2010	4,3%	4,7%	6,0%	4,6%
2011	2,3%	3,7%	2,4%	2,9%
2012	3,8%	4,1%	4,1%	4,0%
2013	1,8%	3,0%	4,7%	2,8%
СРЕДНО ЗА СТРАНАТА – ВСИЧКИ УЧИЛИЩА	2,08%	3,02%	2,1%	2,34%

⇒ **Промяна на учебните резултати**

Като (косвен) индикатор³ за учебните резултати са използвани данните за второгодници (ученици повтарящи класа), предоставени от НСИ. Разликите по този показател между двете групи ясно показват, че след стартиране на проекта, в **обхванатите училища делът на повтарящите намалява** по-интензивно, отколкото в останалите училища със сходен профил. Можем да считаме, че разликата между двете извадки се дължи в много голяма степен на интервенциите и дейностите по проекта. Тази разлика се вижда особено ясно при учениците след 5 клас⁴. Делът на второгодниците в основната извадка намалява (0.7%), но не до степен, която да задава еднозначна тенденция. В същото време, при контролната извадка е налице леко покачване (0.56%). Т.е. можем да смятаме, че разликата между двете извадки се дължи в много голяма степен на интервенциите и дейностите

³ Екипът на оценката не успя да получи данни за средния успех на учениците в основната и контролна извадка, на база на които да оцени промяна в образователните постижения на двете групи

⁴ Поради промени в нормативната уредба, засягаща периода на оценка няма ясни данни, които да подчертаят промените при второгодниците в начален курс (1 – 4 клас)

по проекта. Ако не биха били те, делът на повтарящите ученици в основната извадка би бил с близо 2 процентни пункта по-висок.

Сходна е картината и при учениците от 9 до 12 клас. Двете извадки стартират през 2008 година с много близки стойности и се различават съществено през 2013/2014, като едновременно с това тенденцията при двете групи е напълно противоположна. В основната извадка имаме спад на повтарящите, а в контролната увеличение.

Таблица 4.

	5-8 клас, второгодници			9-12 клас, второгодници		
	Основна извадка	контролна извадка	средно за страната	Основна извадка	контролна извадка	средно за страната
2008/2009	5,6%	6,2%	2,71%	1,7%	1,8%	0,18%
2009/2010	4,5%	5,8%	2,47%	1,3%	1,4%	0,16%
2010/2011	3,9%	5,7%	2,14%	1,3%	1,7%	0,18%
2011/2012	4,7%	5,5%	2,19%	0,6%	2,0%	0,19%
2012/2013	4,1%	6,3%	2,30%	0,9%	2,3%	0,16%
2013/2014	4,9%	6,7%		1,2%	2,3%	
Промяна	-0,70%	0,56%	-0,42%	-0,47%	0,53%	-0,02%

Източник: НСИ

⇒ **Завършване на основно и средно образование**

Много важен елемент от оценката е делът на завършилите основно и средно образование. Тези ефекти са проследени на база на сравнение между завършилите основно образование спрямо „записаните“ в училище в пети клас четири години по-рано. Чрез този показател се вижда в обобщен вид натрупването на отпадалите през годините и незавършилите. Завършващите основно образование в края на четири годишния период в основната извадка нарастват, докато в контролната остават не променени.

Таблица 5.

Завършили основно образование като дял от записалите 5 клас четири години по-рано	Основна извадка	Контролна извадка
2011/2012	63,7%	61,1%
2012/2013	68,1%	61,0%
база записани 5 клас четири години по-рано		

Източник: НСИ

Едновременно с това е много важно какво се случва в последната година на завършване. Тъй като нямаме възможност да проследим отпадането клас по клас, а само като среден процент отпадане за групата 5-8 клас, това ни лишава от възможността да анализираме за 8 клас цялото множество от

1/ записани, 2/ напуснали, 3/ останали, но незавършили (не положили матури) и 4/ завършили. Въпреки това, ако проследим само учениците от 8 клас, виждаме, че делът на завършващите при основната извадка спада леко, вероятно поради по-големият брой ученици, които са останали в образователната система (били са спасени от отпадане), но които не успяват да завършат. С изключение на 2012-2013 г. данните за контролната извадка показват намаляване на делът на завършващи основно образование (като процент от записалите осми клас).

Таблица 6.

Завършили образование*	основно	Основна извадка	Контролна извадка
2008/2009		93,6%	97,0%
2009/2010		91,3%	96,4%
2010/2011		91,8%	87,8%
2011/2012		92,0%	86,1%
2012/2013		92,0%	93,4%
база, записани 8 клас на съответната година			

Това ни дава основание да направим следния много важен извод: до момента проектът е постигнал резултати в превенция на отпадането, но с това леко се е увеличил делът на децата, които не завършват, защото те не са достигнали достатъчна подготовка или необходимата мотивация за завършване на образователната степен.

При завършилите средно образование тенденцията не е толкова устойчива, тъй като проектът работи основно с деца до 8 клас и, за да се проследят ефектите, е необходимо повече време в перспектива.

Таблица 7.

Завършили средно образование	Основна извадка	Контролна извадка
2011/2012	64,7%	58,0%
2012/2013	62,9%	55,0%
база записани 9 клас четири години по-рано		

ИЗТОЧНИК: НСИ

Допълнителни резултати:

- ⇒ **Цялостна промяна в средата.** Проектът е допринесъл за създаването на качествен нов модел, който е успял да постигне цялостна промяна в средата. Макар и в училищата от контролната група да се изпълняват сходни мерки (например училищен парламент), техните ефекти, степента им на въздействие и приноса им за превенция на отпадането са

доста по-слаби. Промяната в средата е проследима от отговорите на учениците за това какво се случва в училище. Децата в **основната извадка** споделят, че се чувстват по-добре и по-мотивирани да ходят на училище (разлика 10 процентни пункта), както и че общуването и съвместните занимания между деца от всички етноси биват посочвани много по-често от учениците от основната извадка, отколкото в контролната (разлика 14 процентни пункта). От отговорите е видно също, че творческите занимания и участието в конкурси и представления е по-интензивно в основната извадка.

- ⇒ **Промяна в нагласите на учителите.** Съществен принос на проекта е и промяната в нагласите на учителите и разбиранията им за важността на моделите на мултикултурно образование, чрез практическото използване на различни подходи на работа, с цел превенция на отпадането и промяна на образователната среда. Оценките на двете групи учители (основна и контролна) се различават съществено: разликите в оценките по скалата в нейните крайни стойности „помагат в много голяма степен“ **се различават по отделните показатели между двете извадки над два пъти.**
- ⇒ **Промяна в нагласите на учениците.** Друг съществен ефект от проекта е, че той е променил нагласите и поведението на учениците. С **6 процентни пункта** се е повишил делът на учениците в **основната извадка**, които смятат, че е важно да се ходи на училище, а с **пет процентни пункта** се е повишил делът на учениците, които смятат, че е важно да завършат средно образование. Сред учениците от **контролната извадка** делът на колебаещите се и на категоричните противници е почти два пъти по-висок от колкото в основната извадка (**11% към 6%**). Подобни разлики има и в разпределението на отговорите на въпроси относно мотивацията и нагласите, честота на отсъствията на учениците в обхванатите от проекта училища. Делът на отсъстващите всяка седмица или всеки месец е доста по-нисък в основната извадка, в сравнение с контролната извадка.
- ⇒ **Активност на родителите.** Резултатите от оценката сочат, че проектът е променил съществено ангажираността и участието на родителите на деца от ромски произход. Налице е много съществена разлика в активността и участието на родителите на ромските деца в родителските срещи, посещенията на извънкласни занимания, ангажираността с обучението на децата им, търсенето на подкрепа от училището и поддържането на регулярна и активна комуникация с учителите. **В същото време, по мнение на учителите, родителите на деца от ромски произход в контролната извадка са чувствително по пасивни.**
- ⇒ Интересна констатация на изследването е **пасивността на родителите на деца от български произход** в участващите в проекта училища. Родителите на българските деца в основната извадка проявяват по-малка ангажираност с обучението на децата си, по-слабо участват в родителски срещи и извънкласни занимания, по-пасивни са и не търсят комуникация и обратна връзка от учителите. **Обратно, в контролната извадка, родителите на деца от български етнически произход са по-активни от ромските.** Тази обърната картина в активността на родителите (и на българските деца и на ромските) се дължи изцяло на проектните интервенции. Активизирайки ромските родители, училищата, които участват в проекта без да искат са оставили извън процеса родителите на българските деца. Това

отдръпване вероятно се дължи на прекалената фокусираност върху мотивирането и работата с родителите на деца от ромски произход.

- ⇒ **Ролята на Център „Амалипе“.** Реализираните до момента инициативи и постепенно разширяване на обхвата на проекта показват, че Център “Амалипе” има капацитет, за да гарантират ежедневно изпълнение на дейностите. В същото време, един от съществените минуси на екипа е, че неговите успехи се градят на личните качества на ключовите лица на организацията: Деян Колев и Теодора Крумова. Това, макар и в момента да е много силен двигател на проекта, може да се окаже проблем при разширяването му към по-голям брой училища. Изключително важно е, ако проектът продължи, неговото разширяване да става постепенно, като се запази, доколкото е възможно, персоналното участие и ангажираност на ключовите лица, тъй като тяхното присъствие действа мотивиращо на участващите в проекта училищни екипи.

Важен фактор за изграждане на добро сътрудничество с училищните екипи са **регионалните координатори**: те съдействат при контакти и взаимодействие с други институции, при работа по конкретни казуси за застрашени от отпадане деца, при изграждане на връзките и взаимодействието между учители, родители и ученици и др. **Почти половината** от интервюираните посочват, че са получавали подкрепа от Център „Амалипе“ при подготовка на проекти по въпросите на мултикултурното образование. В сравнение, в училищата от контролната група са били реализирани някои сходни дейности, но техните резултати и ползи са доста по-малки. (Сравнение в оценките на учителите от основната и контролната извадка). Това потвърждава, че екипът на Център “Амалипе” успешно е изградил и адаптирал концепцията и модела за работа в мултикултурна среда в България, като наред с това, заедно с останалите партньори и училищните общности е създавал условия за неговото успешно прилагане на практика. Голямото предизвикателство в бъдеще би било именно в разширяването на този модел в по-широк кръг от училища.

- ⇒ **Потенциал за превръщането на проекта в национална програма.** Резултатите от изследванията показват, че проектът „Всяко дете може да бъде отличник“ има потенциал да се превърне в национална програма като стъпи на постиженията до момента и внимателно селектира в каква форма да приложи модела. Въпросите, които се поставят като много важни пред училищната среда в мултикултурни общности са на практика заложили във философията на модела. Ето защо, на концептуално ниво моделът няма да среща съпротиви сред учителите от необхванатите в проекта училища. В подкрепа на този извод, учителите от **участващите в проекта училища** изразяват много висока готовност и желание да продължат работа по проекта, което подчертава тяхната съпричастност към проекта и убедеността в неговия смисъл и ефективност. Те самите изразяват мнение, че би било добре, ако този модел се развие и в други училища в страната. Учителите от **контролната извадка** изразяват по-голям скептицизъм по отношение на смисъла и ефектите от дейности, които имат за цел да насърчават мултикултурното образование. Много важен резултат от изследването е, че при общите въпроси за проекта колебанието се движи между 40 и 50%, но при въпросите за конкретните мерки и инициативи, този скептицизъм спада: например при оценките на конкретните проектни дейности, учителите от контролната извадка

подкрепят в най-голяма степен професионални дискусии и конференции по въпросите на мултикултурното образование (79%), следвани от обученията за родители и учители (72%), СИП „Фолклор на етносите“ (68%) и родителски клуб (68%).

Препоръки

- ⇒ Както беше отбелязано, основно предизвикателство е разширяване на модела на оперативното ниво. Възможен вариант е програмата да се превърне в национална политика и по този начин да се ръководи оперативното от МОН и министерството координира дейностите и процесите. Това обаче може да постави под риск резултатите и постиженията на проекта, както и вероятно би се загубила част от вътрешната мотивация на училищните екипи, които в много голяма степен са мотивирани от личната харизма и персоналното присъствие на ключовите лица от екипа на Център „Амалипе“. Добре е Център „Амалипе“ да запазят своята водеща роля в процеса и да продължат да бъдат основен двигател на проекта. В този случай съществен риск е до колко новите училища ще успеят да вложат своята енергия и да достигнат резултати сходни до резултатите на училищата генератори на промяна и променящите се училища. С подходящо модифициране на проекта тези рискове могат да бъдат управлявани, именно защото успехите на проекта са видими и просто би трябвало да продължат да бъдат мултиплицирани.

В този смисъл е необходимо екипът, изпълняващ проекта да продължи със същата степен на ангажираност, личен контакт и пряка работа с училищата и училищните екипи, каквато е постигната до момента.

- ⇒ Добре е да бъде анализиран административният и организационен капацитет на Център „Амалипе“ от гледна точка на разширяване на приложението на проекта. Един от възможните пътища е това да стане чрез засилване на ролята на местните координатори, като се разширяват техните функции, като се разшири обхвата от дейности, които изпълняват, в това число с повече функции по комуникация, посещения на място и др. Важно е регионалните координатори да бъдат видими и достъпни за участващите училища, дори да се включват в някои от училищните дейности (например веднъж в седмицата, като по този начин един координатор може да работи с максимум 10 училища). Възможно е също да се изгради взаимодействие с партньорска мрежа от други НПО, които работят на местно ниво.
- ⇒ Въпреки, че постиженията на проекта са безспорни по отношение на превенцията от отпадане, резултатите по отношение на дела на завършващи основно и средно образование сочат, че има леко увеличения на дела на децата, които не завършват, защото те не са достигнали достатъчна подготовка или необходимата мотивация за завършване на образователната степен. Това поставя необходимостта да се обмисли засилване на допълнителните занимания с учениците по основните образователни дисциплини (чрез часове по ЗИС/СИП по основните предмети, а не само занимания, насочени към творческите способности на децата) или да се работи повече в посока на мотивирането им да придобият

образователната степен, респективно да придобият диплома за завършено образование. Доколкото тези групи не обвързват своята реализация с придобитото образование, много често нямат мотивация за формално завършване на основно образование придобиване на свидетелство. Причините за недипломиране може да са свързани и със страх от изпита или с несериозно отношение към този процес или невъзможност да се покрият изискванията. На практика, рамката, която външното оценява поставя, изисква систематични усилия за повишаване на успеваемостта на учениците, повишаване на мотивацията и постигане на образователните стандарти.

- ⇒ Някои от най-важните добавени стойности (и нецелени ефекти) на проекта са създадената неформална мрежа за подкрепа и консултация (срещите и обученията, обмяната на опит, поддържането на мрежа от контакти с учители) от учители и директори, които имат сходни проблеми и предизвикателства, обучават сходни по тип и състав ученици. Тази неформална мрежа трябва да се използва при привличане на нови училища, които да се включат в проекта. Осигуряване на същата възможност за обмен на опит, срещи, дискусии и пряк контакт с екипа на проекта и между училищните екипи е много важна предпоставка за успешното разширяване на проекта. Персоналният контакт, координацията, възможността за конкретна помощ при възникване на проблем е един от най-важните фактори за изпълнението на проекта и трябва да бъде обезпечен и подсилен при неговото разширяване.
- ⇒ При планиране на бъдещо финансиране на мултиплициране на модела в нови училища, е необходимо да се анализират в максимална степен статистически данни за останалите училища с мултиетнически профил, които не са включени в проекта, да бъде направено задълбочено проучване на техните нужди и специфики, включително и на учителите и директорите на училища, които са изключително важен фактор за успеха на подобни проекти. Този анализ на нуждите е необходим с оглед планиране на последващи интервенции – например с какъв интензитет да бъде приложена комбинацията от мерки в модела, каква степен на участие на местния координатор да бъде планирана, с какъв тип училище от “неформалната мрежа” за подкрепа да се партнира. Такова решение може да се взема и с участието на донора.
- ⇒ За да бъде успешно реализиран проектът на Център „Амалипе“, включително чрез мултиплициране на модела е необходимо да бъде изготвена добра статистическа база данни, която позволява да бъдат определяни профилите на училищата, включително за преобладаващите групи ученици в училищата. Това предполага и работа в партньорство с МОН и регионалните инспекторати по образование. Така ще бъдат подобрени базовите индикатори и тяхната проследяемост, а съответно и ще се постигне и по-добро планиране на мерките, които оказват най-голямо въздействие в конкретната ситуация.
- ⇒ На микро ниво, е добре да се увеличи броят на обученията за родители и обмен на добри практики, както и да се предвидят и дейности за родители в мултикултурна среда – не само за роми, но за смесени групи. Работа в смесени групи би могла да помогне за преодоляване на отдръпването на родителите на деца от българския етнос.

⇒ Добре е при планиране на мерките за конкретните училища да се потърси взаимодействие и допълване с други национални или местни програми, както и с проекти, изпълнявани с финансиране от структурните фондове на ЕС (оперативните програми). По този начин ще се избегне дублиране между сходни интервенции за една и съща група от бенефициенти (целева група) и може да се постигне допълване и по-добър краен ефект. Такова допълване може да се получи например с проект „Успех“ или „Включващо обучение“ финансирани от ОП „Развитие на човешките ресурси“ 2007 – 2013 и Европейския социален фонд, които са в процес на изпълнение и с бъдещите планирани мерки по ОП „Наука и образование за интелигентен растеж“.